

פרק טו

דיון בשיטת הראי"ה קוק זצ"ל בנושא מקום מצב העולה

לנוחיות הלומד מובא בזה ציטוט דברי הראי"ה קוק זצ"ל בעניין:

שו"ת משפט כהן סימן צא

ב"ה. ראה ראיתי אור כי טוב מאשר הביא לפני מחברת הקודש, אשר העלה ואשר הביא בטובו ויפיו האי טהור גברא, הרב הגדול מעוז ומגדול, עמוס בתורה וענוה ביראת ה' טהורה, מו"ה עובדיה הדאיה נ"י, בנו של אותו צדיק הרב הגאון המפורסם מוהר"ש הדאיה שליט"א.

ולאות חבת דב"ק אעיר במה שחזיתי, מדי בקרי בספרו הנחמד (ישכיל עבדי), בחיו"ד סי' ח"י, בענין הקרבת הקרבנות בזה"ז, מצד עיכוב הידיעה בכוון מקום המזבח. הנה האריך בזה גדול הדור הגר"ד מקארלין בספרו שאלת דוד, בקונטרס דרישת ציון וירושלים במאמר ראשון שם, שקשה לנו לכוין מקום המזבח. ואף שהוא ז"ל שדי נרגא בזה, דאולי מקום המזבח כולו הוא רק למצוה ולא לעכב, ע"ש בדבריו הקדושים. לע"ד יפלא, דאיך אפשר להשתמש בנ"ד, בשעה שאין אנו יודעין לכוין את המקום בדיוק, בסברה זו דהמקום הוא רק למצוה ולא לעכב. והרי קיי"ל שכל דבר שאין אנו יכולין לקיימו מפני הס' הוא בכלל אינו ראוי לבילה, שבילה מעכבת בו, כדמבו' בסוגי' דב"ב פ"א ע"ב בענין הבאת ביכורים בקונה ב' אילנות, דלרבנן ספוקי מספק"ל, דפריך בגמ' התם ודילמא ביכורים נינהו ובעו קרייה, ומשני קרייה לא מעכבת, ופריך ע"ז ולא והאר"ז כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו וכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו, ומשני התם באו"א, ופי' הרשב"ם התם בסד"ה כל ז"ל אבל הנך ביכורים דמייתי להו מספיקא, שמא טעונים קרייה מה"ת, דשמא קנה קרקע, והילכך חזו לקרייה בעינן. וה"ה לנ"ד, שאחר שאין אנו יכולים לכוין המקום מפני הס' הרי לדידן אינו ראוי המזבח שיבנה במקומו, וכה"ג לכ"ע המקום מעכב מאחר דלמצוה ודאי בעי מקום לכ"ע. ודוחק גדול לחלק, דדוקא גבי ביכורים, שאסור לקרות במקום ספק, כדאמרין התם (פ"ב ע"א) משום דמחזי כשיקרא, הוי אינו ראוי מפני ס' הקריאה, אבל לא בנ"ד, שכן מפני הס' אין אנו יודעים אם נבנה במקומו, אבל איסור אין בו, ואדרבה מצוה איכא לבנותו במקומו, דמ"מ מאחר שאין בידינו למלא את החסרון הזה הוי אינו ראוי, דמאי נפ"מ אם יש איזה עיכוב ע"י מה שאין בידינו כח הגופני, כמו ששים וא' אין נבללים,

שהכונה היא שאין בידינו כח לבלול יותר משישים עשרון בכלי א', ומש"ה בילה מעכבת במנחה כזו, או שאין בידינו כח הרוחני של הידיעה בכוון המקום, א"כ אינו ראוי הוי לדידן.

ואין לדחות ולומר, דדוקא בבליה הטעם הוא משום דשישים וא' אין נבללין בלוג א' כלל, וי"ל דהיינו מפני מיעוט השמן לגבי הסולת אין שום אפשרות לבלול, אפי' בכח גדול, אבל במקום שע"י איזה כח גדול יהיה אפשר לבלול, כ"ז שאין מצד הדין מניעה בזה, י"ל דהוי ראוי לבילה, וכמו כן י"ל כיון שאם יתוסף בנו כח החכמה לכוין המקום נהיה ראויים לזה יחשב ראוי לבילה, ול"ד להא דביכורים דב"ב הנ"ל, ששם העיכוב הוא מצד התורה. אבל באמת כבר ביאר רש"י בדבריו במנחות י"ח ע"ב ד"ה ששים וא', שסיים: ולי נראה דאפי' לרבנן דאמרי ששים לוג קים להו דאין נבללים יפה בכלי א' עכ"ל, ובס"א לוג ודאי העיכוב הוא בא מפני החסרון של כח האדם, שא"י לבלול יפה כלי גדול כזה, שיש בו כ"כ הרבה סולת ושמן, אבל בכח יותר גדול היה אפשר לבלול. ומוכרח הדבר שכל שיש עיכוב בכח שלנו הוי אינו ראוי, וה"ה כשיש עיכוב מצד החכמה שלנו דהוי עיכוב.

ובזה מסולק ג"כ מה שהעירו האחרונים בזה מצד שאין עיכוב במזבח כל שיעור מדתו, כמבו' בזבחים ס"ב ע"א ובדברי הרמב"ם פ"ב בה' בית הבחירה הי"ז שרק שיעור אמה על אמה מעכב בו, וכולי האי אפ"ל שנוכל לכוין שיהיה בתוך המקום, גם עפ"י הספקות של מדידותינו, אבל לפ"ד מאחר שלמצוה ודאי דצריכין לכל השיעור, ואין אנו ראויים לקיים מצוה זו כהלכתה מפני חסרון חכמה בעוה"ה, א"כ הוי לדידן אינו ראוי לבילה שמעכבת. ויש להאריך בזה, ולקצר אני מכרח כעת.

והשי"ת יראנו בבנין בהמ"ק ויהי כבוד ה' לעולם ב"ב אמן.

כנה"י ונפש הבעה"ח לכבוד התורה ולומדיה, יום צום השביעי, מהרה יהיה לנו ולכל בית ישראל לששון ולשמחה, תרצ"ב, פעה"ק ירושלים תובב"א. אברהם יצחק הכהן קוק

שו"ת משפט כהן סימן צב

ב"ה, עה"ק ירושלים ת"ו, י"ז שבט תרצ"ד. לכבוד ידידי הרב הגדול עמוס בתורה ויראה וענוה, מו"ה עובדיה הדאיה שליט"א, שו"ה.

אית ליה דאין משגיחין בב"ק, ולפ"ד הדבר עולה שלא לחלק אפילו אם הידיעה תבא מן השמים בלא שאלה, כהא דב"ק דהלכה כב"ה. אין שיהי' אי אפשר לדחות סוגיא דתמורה דנראה דעכ"פ ישנם ענינים, דאין סומכין עו"ד נביא מן השמים בעניני תורה בהוראה, גם לפ"ד התוס', וק"ו לפ"ד הרמב"ם בה' יסוה"ת פ"ט ה"א, שנעל לגמרי את הדרך של ידיעת דיני תורה מן השמים ע"פ נבואה. מ"מ כל אלה הדברים אינם נוגעים להסידורים השייכים לבנין בית המקדש, שע"ז שנינו מפורש בברייתא דספרי פרשת ראה, עה"פ לשכנו תדרשו ובאת שמה, שם דברים י"ב ה', כ"א אל המקום אשר יבחר ד' וגו' על פי נביא, ונ"א, דרוש ע"פ נביא, יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ומצוא ואח"כ יאמר לך נביא, ואח"כ אמר שם מנין שלא תעשה, ונ"א שלא עשה ועל דוד קאי כמבואר שם, אלא ע"פ נביא שנאמר ויאמר גד אל דוד וגו' הקם לד' מזבח בגורן ארונה היבوسی עייש"ה. הרי שחידשה כאן תורה, שעניני המזבח מסורים הם לנבואה, אחרי דרישה ע"פ תורה, או דרישה ע"פ נבואה, לפי הגי' של דרוש ע"פ נביא, שזהו כפי מה שאמרנו חידוש גדול, שבכל עניני תורה אע"פ די"ל, דבמקום שאין לתלות בכבוד, ואין שם סתירה לדברי תורה, יש לסמוך על ידיעה מן השמים, כדעת התוס' הנ"ל, אבל לשאול מן השמים הוא ודאי דבר נמנע, כדמוכח מהא דתמורה, אבל בעניני מזבח, ונראה שה"ה כל עניני תכנית המקדש ובנינו, הוא מסור לנביא גם לדרוש ממנו שיודיע מן השמים בנבואה, ואין זה נכנס כלל להכלל של אלה המצות אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ולא בכלל של לא בשמים היא. וא"כ י"ל שמאחר שנקבע הדבר ע"י נביאים, שסו"ס לדורות נבנה המזבח בזה המקום המיוחד, נקבע מעתה המקום לעיכובא, וק"ו דשייך בזה לומר דבר שמעכב, אפילו אם נאמר שהוא רק למצוה, דהיינו שיהי' עכ"פ ראוי לכך, כהא דכה"ר לבילה אין בילה מעכבת בו וכל שאר"ל בילה מעכבת בו. אלא די"ל, דענין הספק במידי דמזבח מקרי ראוי, מאחר שמותר גם לשאול ע"פ נביא, וי"ל דה"ה על רוה"ק סמכין בזה, מאחר שהתורה התירה גילויים של תורה בזה מן השמים. וניחא בזה מה שסמכו על מה שראו אפרו של יצחק או מיכאל שר הגדול שמקריב עליו קרבן, כדאמר' התם בזבחים בזה, שכל אלה הם ענינים של גילויים מן השמים בענין רוה"ק, וכבר ידוע שאע"פ שנחתמה הנבואה מ"מ רוה"ק לא נסתלקה מהראויים לה בכל דור, וכמ"ש הרח"ו ז"ל בשער הקדושה, וכד' תנא דב"א דהכל לפי מעשיו רוה"ק שורה עליו, א"כ י"ל דחשוב ראוי לכך, וממילא הוי ג"כ ראוי לפנים. ומתורץ מה שהקשה הגרי"ח זריהן שליט"א מהא דהרמב"ם בפ"ט ממעשה"ק ה"טו, דפסק דהשוחט והמעלה חייב, דליהוי בזה"ז א"ר

אחדשה"ט. קבלתי מכתב כת"ר עם הקונטרס הנדפס מספרו ישכיל עבדי ח"ב... ומש"כ ידידנו הגרי"ח זריהן שי', דמקום המזבח אינו מעכב, מאחר שקידש שלמה את כל הרצפה, הנה הדבר פשוט מאחר שהשמיענו רבב"ח אריו"ח, דשלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה ואחד העיד על מקום המזבח, והגמ' מקשה בפשיטות שם בשלמא בית מינכרא צורתו אלא מזבח מנא ידעי, והוצרכו לתרץ דראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול מקריב עליו, או כר"י נפחא שראו אפרו של יצחק מונח באותו מקום, או כרש"ב נחמני שמכל הבית הריחו ריח קטורת ומשם הריחו ריח אברים, ומה טרחו כל הטורח הזה, וראיתי אח"כ שגם כת"ר העיר קצת מזה, וצריכין אנו לומר שהקדושה של שלמה היתה רק לשעתה, שתהיה להרצפה כולה תורת מזבח, אבל לא לע"ל ולדורות, שמכיון שהמזבח שנבנה ע"י שלמה נתקדש גם לע"ל שוב מקומו מעכב, וע"כ היו צריכים לכל הבירורים הגדולים הללו, על מקום המזבח, בדיוק גדול כ"כ. ואע"פ שכל אלה הדיוקים נעשו ע"פ נביאים צריכים לומר, דאע"ג דבכל עניני תורה קיי"ל לא בשמים היא, ועל ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה, כשאמרו ליהושע לשמואל לפינחס ולא לעזר שאל, היתה התשובה לא בשמים היא, ואלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, כדאי' בתמורה ט"ז א', ואף לשיטת התוס', חולין מ"ד א' ד"ה ורבי, ויבמות י"ד א' ד"ה רבי, כ"ז שאין מקום לתלות שיצא ב"ק מפני הכבוד, כעובדא דר"א בב"מ נ"ט ב' או שהוא נגד התורה, כהתם שהי' נגד רבים והתורה אמרה אחרלה"ט, סומכים על ידיעה מן השמים, תקשה הסוגיא דתמורה איך החליטו יהושע ופנחס ואלעזר ושמואל שאין שום אפשרות לידיעה מן השמים על הספיקות של ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה. ואולי י"ל שאפילו אם נאמר דבדבר שאין זה נגד התורה, ולא יש ג"כ מקום לתלות מפני הכבוד, אז סומכים על הוראה בהודעה מן השמים, מ"מ זהו דוקא כשתבא ידיעה מן השמים מאליה, כמו ב"ק דיצאה ביבנה כבירושלמי ספ"ק דיבמות דהלכה כבית הלל, אבל לשאול מן השמים דבר של הוראה זהו דבר נמנע אחרי משרע"ה, שרק הוא הי' אומר בבטחון עמדו ואשמעה מה יצוה ד' לכם. וע"כ שם בתמורה, שאמרו להם שאל השיבו לא בשמים היא ואין נביא רשאי וכו'. ובזה הי' אפשר לתרץ קוהת"ו שם, מהא דקיי"ל כב"ק דב"ה, ואילו בעובדא דר"א קיי"ל אין משגיחין בב"ק, ולפ"ד י"ל דמאחר שאמר ר"א מן השמים יוכיחו הוי כמו שאלה לשיטת ר"י, וע"ז ס"ל שנאמר בהחלט לא בשמים היא, ומ"ש בגמ' יבמות שם ר"י היא דאמר אין משגיחין בב"ק, גם על ב"ק דב"ה, י"ל כמש"כ התוס' שם בסד"ה רבי ביבמות, דמדנקט ר"י האי לישנא, ואמר לא בשמים היא, ש"מ דבכל דוכתא

דאין סומכין על גילוי מן השמים. אמנם כ"ז שייך רק בכ"ד התורה, אבל בעניני ביהמ"ק, שהתורה חדשה בו לשכנו תדרשו דרוש ע"פ נביא, לא שייך זה, וכל מה שנודע ע"פ נביאים בדרכי הבנין ומדותיו בכל הפרטים הן הן נחשבים לנו לגופי תורה.

ומש"כ הגרי"ח זריהן שי', מדברי הכה"ג, דל"א כלל דכשאר"ל רק במה דמפורסם בתלמוד, תמיהני, הלא הפוסקים ראשונים ואחרונים דנו בזה, כמו בהג"א לגבי אלם מטעם שא"ר לדיבור אם יוצא בשמיעה, וע"י שא"ר בכ"מ, ועוד כמה גדולים, מבואר שמה שיש לו דמיון גמור אין לנו שום מניעה שלא לדון בזה. והנה מדהתו"ס בקדושין כ"ה ב' בד"ה בע"א כל בסוה"ד, שכ' דטעם ראוי וא"ר הוא מדיוק הכתוב, מדשנה עליו הכתוב, ומ"מ לא כתב בלשון ציווי, וה"ה בטבילה דבעי' ראוי לביאת מים בביהס"ת ג"כ מצד דיוק הכתוב, באמת קשה, איך דימו חז"ל בכמה מקומות להא דר"ז ענינים שלא נתבארו לנו דרשות ע"ז, כמו קריאה דבכורים בב"ת פ"א ב', ואמירה דיבם ויבמה יבמות ק"ד ב' וע"ש תוד"ה דאמר, ומבואר שם ג"כ בענין דרשות וסברות, ונראה משם ג"כ שאין הדבר קצוב שלא לדמות בזה מילתא למילתא. ושיטת הרשב"ם בב"ת שם דכיון דיש מצוה לבלול ש"מ דעכ"פ מדבר הכתוב בראוי לכך, ואם אין ראוי לזה אין זה הענין שדברה תורה עליו והוי בענין בלילה כמנחה מן הקטניות, דפסולה מצד שלא דברה התורה בזה, ובאופן זה יש לדון בכמה דברים, שאע"פ שיש פרט שאינו מעכב, אבל מאחר שזה הפרט יש בו מצוה לא דברה תורה כ"א בראוי לזה, ובא"ר מוכרחין לומר דמעכב, ועפ"ז י"ל דלא צריך דרשות מיוחדות. וילה"א בזה ואין הזמן גרמא כעת.

והנני חותם בברכת שלו' כנה"י ונפש ידידו דוש"ת מקודש באה"ר הק' אברהם יצחק ה"ק

א. סיכום דברי הראי"ה קוק
בסוגיית זיהוי פקום המזבח

להלן תמצית היסודות והעיקרים ההלכתיים בדברי הרב קוק, כפי שכתב (משפט כהן צא-צב) לרב עובדיה הדאיה זצ"ל, בעל שו"ת 'ישכיל עבדי':

א. אמנם, לדעת ר' יהודה (זבחים נט,א), שלמה המלך קידש ביום חנוכת המקדש את רצפת העזרה שמזרחית להיכל - בקדושת מזבח¹. ועל כן, מותר, לכאורה, להקריב קרבנות בכל השטח

לבא לפניו מפני דיוק המקום שחסר לנו, ולפ"ד א"ש דמקרי ראוי מאחר שאפשר אפילו לדרוש מן השמים בזה, וי"ל דלא בציר עלמא מל"ו צדיקים, כסוכה מ"ה ב', ויגלה לנו ע"י איזה צדיק הראוי לכך, והוי שפיר ראוי לפניו מטעם זה, וכמש"כ כת"ר כה"ג בענין אפר פרה. אלא דשם כבר כתבתי דלא נצרכה, משום דמה שאינו ראוי מצד הבעלים בענין שאינו נוגע לעצם הקרבן אינו בכלל א"ר, אבל לגבי מקום המזבח ודאי שייך להקשות בזה, ומתורץ במה שכתבנו, דמקרי שפיר ראוי להודע ברוה"ק, אפילו אם נאמר שכיוון שהמקום מעכב לדורות, וקדושת שלמה של הרצפה, אפילו לר"י דאמר דברים ככתבם, וה"ה לר' יוסי, להעמדת המזבח, זה ה' רק לשעה, אבל לעולמים כיון שנקבע המזבח ע"פ הנביאים, הרי מקומו מעכב, רק מה שאפשר לקדש ולהרחיב, כדאמר' התם עם ששים אמה דומיא דבית, אבל כ"ז שלא נתקדש מעכב דוקא המקום והמדה שהיו מאז, ולדידן מדת בית שני, שנתקדש אז ג"כ ע"פ נביאים וב"ד, והדבר תלוי בפלוגתא דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל או לא קדשה גם במקדש, ובהא דפ"ב דשבועות אם בכל אלו תנן או באחד מכל אלו שם ט"ז א', ואכמ"ל בזה.

וי"ל עוד שיש חילוק בעיקר הדבר, באיזה אופן אפשר לסמוך על גילוי הוראת תורה ע"י נבואה ורוה"ק, ובאיזה אופן אמרי' בהחלט לא בשמים היא, שאם ישנם שני צדדים ע"פ פלפולא דאורייתא, שכל צד מראה פנים בתורה, אלא שההכרעה אינה ידועה, אז אפשר להכריע מן השמים עכ"פ לדינא, כדקיי"ל כב"ק וב"ה, שהיו טעמים ע"פ תורה הידועה לנו לשני הצדדים, אלא שהיתה ההכרעה בלתי ידועה וע"כ סמכו אב"ק, שאין כאן חידוש תורה ממש, כיון שיסוד ההלכה היא בנויה בשני צדדיה ע"פ התורה, אלא שההכרעה באה מן השמים, אבל במקום שאין ידוע כלל גם ענין הצדדים של הספק בזה אמרי' שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, אפילו כשאין כאן נגד התורה, מפני שנראה כתורה חדשה. ובזה ניחא דלא תקשה מסוגיא דפרק הבונה בשבת ק"ד ב', ודפ"ק מגילה ג' א', גבי מנצפך צופים אמרום, דהקשו בפשיטות מאלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ולא דברו כלל שהדבר שנוי במחלוקת אם סומכין אב"ק או דילמא כר"י קיי"ל דאין משגיחין בב"ק, וה"ה בשאר ענינים שמתגלים מן השמים. ולפ"ד י"ל דשם לא היו ידועים כלל טעמים של הספיקות לשני הצדדים אם הם ראויים להיות באמצע תיבה או בסוף תיבה, ובכה"ג לכו"ע אמרי'

¹משנתו של ר' עקיבא' סי' יח), המקדש דוד, וראה מאמרי בנושא, שהארכת להוכיח שאכן הלכה כר' יהודה ב'מעלין בקודש' כרן טו.

1. בגמרא זבחים (נט,א-ב) מובא, שר' יוסי חולק על ר' יהודה, ולדעתו, המקום ששלמה קידש הוא מקום המזבח בלבד ולא כל רצפת העזרה. הראי"ה קוק סובר שהלכה כר' יהודה, וכן פסקו להלכה עוד ר' עקיבא יוסף שלינגר (שו"ת

אמוראים, כיצד ידעו חגי, זכריה ומלאכי היכן מקום המזבח: ראו את מיכאל השר הגדול מקריב במקום המזבח קרבנות או את אפרו של יצחק צבור שם וכו'. כלומר, היה צריך, כדי לגלות את מקום המזבח, להיעזר במראות וחזיונות של ר"ה"ק. והרי, אם כל הרצפה שמזרחית להיכל קדושה בקדושת מזבח וניתן לבנות את המזבח בכל מקום על גבי רצפה זו, מדוע היו צריכים לנביאים שיגלו היכן המקום המכוון של המזבח? אין זאת אלא ששלמה קידש את רצפת העזרה לשעה ולא לדורות, וממילא מקום המזבח מצומצם יותר, כפי שהיה בבית ראשון, ומכאן הצורך לזהות במדויק באמצעות ר"ה"ק או נבואה את מקומו!

להלן נראה, שבניגוד לשיטתו של הרב קוק, ישנן סוגיות גמרא מפורשות, מהם עולה שלדעת ר' יהודה, שלמה קידש את רצפת העזרה לדורות ולא רק לשעה.

ב. ברור דעת ר' יהודה

להלן שתי סוגיות בגמרא, מהם עולה בבירור, שר' יהודה סובר ששלמה קידש את רצפת העזרה בקדושת מזבח - לדורות:

א. נאמר במלכים א' (ח,סד): **"בַּיּוֹם הַהוּא וַיּוֹסֶה הַמֶּלֶךְ שָׁם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלַח אֶת הַתּוֹךְ הַחֶצֶר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵּית ה' כִּי עָשָׂה שָׁם אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' קָטַן מִהַכִּיל אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים".** ר' יהודה (זבחים נט,א) סובר, ששלמה קידש ביום חנוכת המקדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח, והקטיר קרבנות לא רק על מזבח העולה, אלא, גם על רצפת העזרה שהתקדשה לשם כך. רבא (שם ס,א) אומר, שר' יהודה מודה בדמים, כלומר, לדעתו ניתן אמנם להקטיר קרבנות על הרצפה, אך זריקת דם הקרבן צריכה להיעשות על גבי המזבח, ואין לזרוק את הדם על הרצפה. רבא לומד על הבחנה זו בין הקטרה לזריקת דמים מדברי ר' יהודה בעניין קרבן הפסח:

ר' יהודה סובר (פסחים סה,א), שיש לאסוף מדם התערובות של הפסח לתוך כלי (מזרק), ולזרוקו על המזבח, מחשש שמא יהיה קרבן אחד שדמו ישפך על הרצפה לפני הגיעו למזבח. אסיפת כל הדמים לכלי אחד וזריקתו על המזבח מהווה מעין פעולת 'גיבוי' לדמי הקרבנות. דברים אלו בהכרח מלמדים, לדעת רבא, שר' יהודה מודה בדמים, ואף שרצפת העזרה קדושה להקטרה, אין היא ראויה למתן דמים, אשר צריכים להינתן על המזבח. שכן, לולא נאמר כן, מדוע יש צורך ל'גבות' את דם הפסחים, הרי גם אם אלו ישפכו על הרצפה - הם נשפכו על רצפה שניתן לזרוק עליה דם?! אלא מכאן, שאת הדם ניתן לזרוק רק על המזבח!

הזה, וגם לבנות במקום זה מזבח. אולם, קידוש זה היה רק לשעה - ליום חנוכת המקדש - ולא לדורות.

ב. ממילא, כעת, המקום המקודש למזבח, ושעליו ורק עליו ניתן לבנות מזבח הוא המקום בו עמד המזבח בבית שני, מקום שגודלו 32*32 אמה, להוציא את שאר רצפת העזרה שמסביב למקום זה, שאי אפשר לבנות עליה מזבח.

ג. איננו יכולים לדעת כיום, באופן מדויק, היכן עמד המזבח בבית שני, ללא שניעזר בצדיק בעל ר"ה"ק (לפחות, אם לא נביא) שיגלה לנו היכן המקום הזה. ואכן, 'לא בציר עלמא מל"ו צדיקים' (סוכה מה,ב), וצדיק שכזה יכול להימצא בכל דור!

ד. אמנם, 'אלה המצוות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה' (מגילה ב,ב), ו'לא בשמים היא' (ב"מ נט,ב), אך כלל זה שייך בכל התורה כולה להוציא את ענייני המקדש שבהם כן ניתן להכריע על פי גילויים שמימיים.

ה. אמנם, ניתן בדיעבד לבנות מזבח קטן, שלפי שיטת הרמב"ם גודלו יכול להיות 1*1 אמה, ולהציבו במקום שבאופן ודאי הינו בתוך המקום המקודש למזבח. אך כיוון, שאת 'כל' מקום המזבח איננו יכולים לגלות, אזי חל פה הכלל של 'כל שאין ראוי לבילה - בילה מעכבת בו' והדבר אסור!

נמצא, שדעתו של הרב קוק, בנויה משני שלבים הבנויים זה על גבי זה:

בתחילה הרב אומר, שלמזבח יש מקום מסוים בעזרה - במקום שהמזבח עמד בבית שני, מקום בגודל 32*32 אמה, כשלא ניתן לבנות את המזבח מסביב למקום זה. זאת, מאחר, ורצפת העזרה שמזרחית להיכל, קודשה על ידי שלמה המלך אך ורק לשעה ולא לדורות. ממילא, היום רצפה זו אינה קדושה, והמקום שכן מקודש למזבח הריהו מצומצם יותר.

בשלב שני הרב אומר, שמאחר, ואיננו יכולים לזהות באופן מדויק את המקום בו עמד המזבח בבית שני, אזי גם אם ניתן בפועל לבנות מזבח קטן במקום המקודש לו - הדבר אסור מצד הכלל של 'כל שאינו ראוי לבילה - בילה מעכבת בו'.

הרב עצמו, מסביר כיצד הגיע למסקנה (שהיא היסוד שעליו עומדים כל דבריו), ששלמה קידש את רצפת העזרה לשעה ולא לדורות! ואלו דבריו:

הגמרא (זבחים סב,א) שואלת: 'בשלמא בית מינכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי [מקומו]?' ומביאה הגמרא תיאורים שונים בדברי

מסוגיה זו עולה בביורור, שרבה מבין מר' יהודה שרצפת העזרה מקודשת גם היום בקדושת מזבח, ועל כן הוא נזקק להסביר מדוע לר' יהודה אין להסתפק בשפיכת דם הפסח על הרצפה, אלא, יש לזרוקו על המזבח.

ב. במשנה (זבחים יג,א) מובאת דעת ר' שמעון הסובר, ש'מחשבה שלא לשמה' אינה פוסלת בשעת הולכת הדם, שכן, הולכת הדם אינה פעולה הכרחית, שהרי אם הכהן עומד קרוב למזבח והוא יכול לשפוך את דם הקרבן ממקומו, ללא שיצטרך ללכת - הדבר מותר. רבא (זבחים יד,א) דן בדברי ר' שמעון ואומר, שאם ר' שמעון סובר כר' יהודה שרצפת העזרה מקודשת כמזבח, כהן שמוליך שני בזיכי לבונה של לחם הפנים מההיכל החוצה, כדי להקטירם על המזבח, אינו יכול לפוסלם במחשבת פסול כשהולך בין האולם למזבח, שכן, לדעת ר' יהודה ניתן להקטיר את הלבונה על הרצפה, וממילא ההליכה שם אינה הכרחית.

ר' שמעון אומר כמובן את דינו בהווה, כיצד ההלכה לדעתו כעת, וכן רבא הדן בדבריו. ואם כן שוב רואים אנו, שרבה מבין ששלמה המלך קידש את הרצפה לדורות ולא רק לשעה, שהרי אם לא כך היה - ההליכה למזבח כן הייתה הכרחית, ולא ניתן היה להקטיר את הלבונה על הרצפה.

הבנה זו בדעת ר' יהודה הינה פשוטה בתלמוד ואין עליה חולק. נמצא, שרצפת העזרה קדושה לדעת ר' יהודה גם היום. כאמור לעיל, הרב קוק הסיק שהרצפה קודשה רק לשעה בגלל הגמרא המספרת על מציאת מקום המזבח על ידי חגי, זכריה ומלאכי. להלן נראה שגמרא זו, יכולה, וצריכה להתפרש באופן שונה מכפי שהרב קוק פירש אותה.

ג. "זיהוי" מקום המזבח בראשית ימי בית שני

מעיון בדברי הגמרא, על אופן גילוי מקום המזבח בראשית ימי הבית השני, עולה, שלא רק שאין זיהוי מקום המזבח מעכב את בניינו, אלא, שגם בראשית ימי הבית השני, גילוי מקום המזבח לא נעשה באמצעות מראות וחזיונות נבואיים, אלא, באמצעות עדות והעברת מסורת. לשם ביורור הדברים נביא תחילה את דברי הגמרא בזבחים (סב,א) במילואם:

"בשלמא בית [היכל] מנכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי [מקומו]? אמר רבי אלעזר ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו. ור' יצחק נפחא אמר אפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום. ור' שמואל בר נחמני אמר

מכל הבית כולו הריחו ריח קטרת, משם הריחו ריח אברים. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית. במתניתא תנא ר' אליעזר בן יעקב אומר שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית".

והנה, מדברי הגמרא עולה, שנחלקו אמוראים, כיצד זיהו חגי, זכריה ומלאכי (רש"י ד"ה שלושה נביאים) את מקום המזבח: רבי אלעזר סובר, שהם ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו. ר' יצחק נפחא סובר, שאפרו של יצחק ראו שמונח באותו מקום. ואילו לדברי ר' שמואל בר נחמני, מכל הבית כולו הריחו ריח קטרת, ובמקום המזבח לעומת זאת הריחו ריח קרבנות.

מדיוק בלשון הגמרא עולה, ששלושת האמוראים מסכימים שזיהוי מקום המזבח היה על ידי שלושת הנביאים כאחד, וכל מחלוקתם היא כיצד או מה ראו נביאים אלו.

לעומתם סובר ר' יוחנן: "שלושה נביאים עלו עימם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית", כשמדבריו עולה בביורור, שכל נביא העיד עדות אחרת, שונה משל חברו, ולא הייתה מציאות ששלושת הנביאים דיברו על אותו נושא.

מחלוקת נוספת בין ר' יוחנן לשאר האמוראים מתבארת מניתוח מדויק של לשון הגמרא: ר' יוחנן אומר ששלושת הנביאים העידו על ... - דבר המתפרש כעדות ראיה או שמיעה, אך ודאי שלא ראיה רוחנית של רוה"ק או נבואה.

להבנה זו מספר הוכחות:

א. הלשון 'העידו' משמעותה העברת מסורת הלכתית. כך הוא במסכת עדויות, המביאה הלכות רבות שעברו בשמועה ובמסורת וודאי שלא באמצעות נבואה, וכך הוא גם כאן. אם אותם נביאים התנבאו הייתה הגמרא צריכה להתבטא בלשון: שלושה נביאים ראו או התנבאו וכדו'.

ואכן, לאחר זמן ראיתי שכך כתבו ופירשו הקרית ספר, ברכי יוסף (או"ח לב, ד), מהר"ץ חיות (כל כתבי מהר"ץ חיות ח"א עמ' עג), שו"ת ישכיל עבדי (יור"ד סימן ב אות ג) ומעשי למלך (הל' ביה"ב ב, ד אות ג).

הגמרא בהמשך מביאה ברייתא ובה דברי ר' אליעזר בן יעקב התומכים בדברי ר' יוחנן.

מכאן עולה בבירור, שהגמרא מכריעה כדעה זו, בהיותה הדעה הקדומה והמבוססת יותר.³ ואכן, כך פוסק הרמב"ם שמביא ברייתא זו בהלכות המזבח (בית הבחירה ב,ד):

”ושלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד העיד להן על מקום המזבח, ואחד העיד להן על מדותיו, ואחד העיד להן שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אע"פ שאין שם בית”.

דבר נוסף שמתברר לאור דברים אלו הוא, שאמנם הגמרא שואלת כיצד ידעו בוני הבית השני היכן הוא מקום המזבח, אך אין בדבריה אמירה, או הכרח להסיק, שגילוי המקום בו עמד המזבח בבית ראשון מעכב, ולולא שיודעים בדיוק היכן עמד המזבח בעבר - לא ניתן לבנותו כיום. גמרא זו בהחלט עולה בקנה אחד עם דברי ר' יהודה, שרצפת העזרה כולה מקודשת למזבח, ושממילא ניתן לבנות את המזבח בכל מקום ברצפה זו, אלא, שלמרות זאת, עדיין יש מקום להשתדל לבנות את המזבח במקום שעמד בעבר, אך מקומו המדויק לא מעכב (כן כתב ר' עקיבא יוסף שלזינגר בשו"ת 'משנתו של ר' עקיבא' סימו י"ח).

מדברים אלו עולה בבירור, שמסקנת הגמרא היא, שלא רק שלזיהוי מקום המזבח אין חובה להשתמש בנבואה או ברוה"ק, אלא גם בבית שני, מקום המזבח זוהה באמצעות עדות ומסורת ולא באמצעות רוח"ק ונבואה.

סיים

במאמר זה עיינו וניתחנו את סוגיית זיהוי מקום המזבח, אך ורק ותוך התייחסות ישירה לתשובותיו וממילא לשיטתו של הראי"ה קוק זצ"ל בנושא. אולם לא הקפנו את הנושא מכל צדדיו והיבטיו, ונמנענו מלהתייחס למכלול השאלות והדיונים הקיימים בסוגיה זו ככלל ואפילו באופן מפורט אל מול דברי הראי"ה. לענ"ד הוכחנו שלא כדעת הראי"ה, הן ביחס לגמרא המתארת כיצד נהגו עולי בבל באשר לזיהוי מקום המזבח, והן בהבנת דברי ר' יהודה על כך ששלמה קידש את רצפת העזרה בקדושת מזבח. שיטתנו בנושא, מובאת בספר, עיין שם.

ב. עדותם של הנביאים כוללת עדות בדבר הלכה: עדות ראשונה היא 'על המזבח', מה שמתפרש לפי רש"י (ד"ה אחד העיד) כעדות על גודלו של המקום המקודש למזבח. גודלו של מקום זה נלמד לפי רב יוסף בדרך דרשה (זבחים שם).

גם הרמב"ם (בית הבחירה ב, ד) מפרש את המילים 'אחד שהעיד להם על המזבח' כעדות על מידותיו וגודלו, שזה נושא הלכתי.

דבר נוסף הוא העדות ש'מקריבין אע"פ שאין בית', שגם זה דבר הלכה - מותר להקריב קרבנות גם בהיעדר היכל.

נמצא, אפוא, שעדותם של חגי, זכריה ומלאכי אינה יכולה להיות נבואה, שכן, נביא אינו רשאי לחדש הלכה ע"י נבואה (מגילה ב,ב), וכן פסק הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (ט,א).

ואכן, כך כותב התפארת ישראל (מידות ג, א), שחגי, זכריה, ומלאכי קיבלו מיחזקאל הנביא היכן מקומו של המזבח, ושצריך להוסיף על גודלו ארבע אמות בדרום וארבע אמות במערב.

נמצא, אפוא, שעדותם של נביאי בית שני היא עדות על הנמסר להם בקבלה מרבותיהם.²

על כך יש להוסיף, שאמנם, הגמרא אומרת 'שלושה נביאים עלו...' - מושג העלול להתפרש שבנבואה עסקינן, אך למעשה אין באמירה זו כל ראייה שגילוי מקום המזבח היה באמצעות נבואה, שכן, דרכו של התלמוד הוא, שאם הלכה מסוימת נאמרה על ידי נביא, התלמוד יציין שנביא אמרה, אף שדברי הלכה הם, ודוגמאות רבות לכך, וכגון:

א. 'ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהו קורין בתורה' (מכילתא בשלח, ריש פרשת ויסע).

ב. 'שמונה עשרה ברכות שתקנו נביאים הראשונים' (ספרי, וזאת הברכה, פיסקא שמג').

ג. 'מודין חכמים לר' יודן בשני ימים טובים של ר"ה שהן מתקנת נביאים ראשונים' (ירושלמי, עירובין פ"ג,ט), ועוד.

נמצא, אפוא, שאמנם יש מי שסוברים (ר' אלעזר, ר' יצחק נפחא וכו') שזיהוי מקום המזבח נעשה באמצעות ראייה ברוה"ק, אך ר' יוחנן חולק וסובר שמקום המזבח זוהה באמצעות עדות על מקומו.

3. על משנתו של ר' אליעזר בן יעקב נאמר שהיא קב ונקי (עירובין סב, ב).

2. חגי, זכריה ומלאכי היו ממקבלי ומעבירי התורה שבכתב ובע"פ (רמב"ם, בהקדמתו ליד החזקה).

עקידת יצחק: לפי המסורת שעברה בין חכמי ישראל לאורך הדורות, מקום העקידה, הוא המקום בו אדם הראשון בנה מזבח, ואחריו קין והבל, ונח. מקום זה התקדש לדורות, ובו נבנה המזבח בבית ראשון ובבית שני.